

Azad Cəfər oğlu Cəfərov
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: jafarov.azad@mail.ru

QƏDİM ÇİN FƏLSƏFƏSİNİN MÜHÜM ASPEKTLƏRİ

Xülasə: Çin fəlsəfəsi uzun tarixi ənənəyə malikdir, onun mənşəyi eramızdan əvvəl I minilliyin əvvəllərinə təsadüf edir. E.ə. V-III əsrlərdə qədim Çin fəlsəfəsində Taoizm (Lao-tszi və Çjuan Tszi), Konfutsiçilik, Moizm məktəbi (Mo tszi və onun ardıcılıarı) kimi fəlsəfi məktəblər meydana gəldi. Bununla yanaşı, Buddizm Çin adət-ənənələrinə və digər dinlərə də böyük təsir göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, qədim Çin fəlsəfəsində dünya və insan haqqında unikal konsepsiyalar irəli sürülmüşdür. Çin fəlsəfi fikrinin mənşəyi Qədim Yunanıstanda olduğu kimi mifik təfəkkürə gedib çıxır. Məqalədə qədim çin fəlsəfəsinin mühüm aspektləri haqqında məlumat verilmiş, Konfutsiçilik, Taoizm, Moizm, **Legizm fəlsəfi** məktəbləri, həmçinin buddizmin özünəməxsusluğu nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: qədim çin fəlsəfəsi, Konfutsiçilik fəlsəfəsi, Taoizm fəlsəfəsi, Moizm fəlsəfəsi, **Legizm fəlsəfəsi**, buddizm

Çin fəlsəfəsi uzun tarixi ənənəyə malikdir, onun mənşəyi eramızdan əvvəl I minilliyin əvvəllərinə təsadüf edir. Eramızdan əvvəl VIII-VI əsrlər arasında müasir Çin ərazisində quldarlıq cəmiyyəti tam formalaşmışdı. Mifoloji dünyagörüşü fəlsəfi təlimlərlə əvəz olunur. Onların çiçəklənmə dövrü Xan sülaləsi dövrünə (e.ə. 207-220) təsadüf edir. Tədqiqatçılar bu dövrü “yüz çiçəklənən fəlsəfi məktəbin qarşılıqlı təsiri” adlandırmışlar. Hələ e.ə VIII-V əsrlərdə Çində beş ünsür (su, od, metal, ağac və torpaq) və ya təbiətin ilkin elementləri haqqında təlim geniş yayılmışdı. “Dəyişikliklər kitabı”nda (“İ tszin”) artıq səkkiz belə ünsür var idi. Onlar təbiətdə işıq və qaranlıq, müsbət və mənfi, kişi və qadın prinsiplərinin simvolu idi. E.ə. V-III əsrlərdə qədim Çin fəlsəfəsində Taoizm (Lao-tszi və Çjuan Tszi), Konfutsiçilik, Moizm məktəbi (Mo tszi və onun ardıcılıarı) kimi fəlsəfi məktəblər meydana gəldi. Mo tszi, Syun-Tszi və başqaları hesab edirdilər ki, anlayışlar obyektiv hadisələrin və əşyaların əksidir. Problemin idealist izahını verən Qonqsun Lonqun “adlar” doktrinası Platonun “ideyalar” təliminə bənzəyirdi. Konfutsi və Men-Tszinin etik-siyasi konstruksiyaları, Han Feyin və “qanun” (fa-szya) məktəbinin digər nümayəndələrinin dövlət və hüquq haqqında söylədikləri geniş əks-səda doğurdu. Bu, qədim Çin

fəlsəfəsinin “qızıl dövrü” idi. “Qeyd edək ki, Çində ayrı-ayrı fəlsəfi ideyalara hələ VI əsrdən əvvəlki qədim mədəniyyət abidələrində rast gəlinir. “Şi-szin” (“Şerlər qanunu”) və “İ szin” (“Dəyişikliklər kitabı”) və başqa abidələrdə əks olunan fikirlər bunu sübut edir. Ümumiyyətlə qədim Çin fəlsəfəsini altı böyük məktəb təmsil edirdi. Onlardan üçü (konfusiyaçılıq, daosizm və moizm) daha geniş yayılmışdı” [3, s.4].

I əsrdən etibarən Çində Buddizm yayılmağa başlayır ki, bu da Konfutsiçilik və Taoizmlə birlikdə Çin təfəkkürünün aparıcı cərəyanına çevrilir. Buddizm VII-X əsrlərdə ən geniş yayılmış təlim olaraq qalır. X-XIII əsrlərdə dərin sosial-iqtisadi dəyişikliklər nəticəsində Çində fəlsəfi fikrin çiçəklənməsi var. Buddizm, Taoizm reaksiya, ontologiya, təbiət fəlsəfəsi və kosmoqoniya məsələlərinin geniş şəkildə təmsil olunduğu neokonfutsiçilik adlanan Konfutsi təlimlərinin sonrakı inkişafı idi. Əsas problem ideal başlanğıc li (qanun, prinsip) və maddi başlanğıc qi (ilkin maddə) nisbəti idi. Neokonfutsiçiliyin ilkin nümayəndələri bəzi məsələlərə materializm nöqtəyi-nəzərindən yanaşırdılar (Çjou Duni, Çjan Çzay). Neo-Konfutsi ideyalarının inkişafı və ümumiləşdirilməsində mühüm yer Çju Siyə məxsusdur. Ortodoksal neokonfutsiçilik məktəbinə qarşı mübarizədə mütərəqqi mütəfəkkir Li Çjinin təlimləri mühüm rol oynamışdır.

Ümumiyyətlə, Çin fəlsəfəsi əsasən Döyüşən Dövlətlər dövründə meydana gəlsə də, Çin fəlsəfəsinin elementləri min illərdir mövcuddur. Qədim Çində Konfutsiçilik, Taoizm, Moizm, Leqizm və Buddizm əsas fəlsəfi məktəblər olub, onların arasında Konfutsiçilik, Buddizm və Taoizm geniş təsirə malik olması ilə seçilir. Qədim Çində “fəlsəfə” termini yox idi. Çin dilində “fəlsəfə” sözü yapon alimi Nişi Çjounun (1829-1897) “Yüz bir yeni traktat” (1874) əsərinin tərcüməsindən sonra yaranmışdır. Ona görə də Çin və Qərb fəlsəfəsinin təriflərinin eyni olub-olmaması ilə bağlı mübahisələr gedir. Çin düşüncəsinin tarixi iki min yarım il müddətindən çoxdur. İlk Çin filosofları sayılan Lao Tzi və Konfutsi e.ə 6-5-ci əsrlərdə yaşayıblar. Bəzi müasir tədqiqatçılar Çin fəlsəfəsinin mənşəyini daha erkən dövrə, Şan-Yin sülaləsinin hakimiyyəti dövrünə (e.ə. 1600-1027) aid edirlər [8].

Qədim çinlilər bütün düşüncələrini, arzu və ümidlərini göyə çevirdilər, çünki onların ideyalarına görə şəxsi həyat, dövlət işləri, bütün təbiət hadisələri göydən (ali hökmdardan) asılı idi. Çin xalqının kosmologiyası “Dəyişikliklər kitabı” üzərində cəmlənmişdir, etik cəmiyyət Konfutsi və Men-Tszının doktrinaları ilə təmsil olunur. Konfutsiçilik Konfutsi və Men-Tszının ideyalarına əsaslanır və Çin mədəniyyətinin inkişafında uzun bir tarixə malikdir. Çin xalqının ümumi əxlaqına, eləcə də Çin mədəniyyətinə böyük təsir göstərmişdir. Çin xalqının kollektiv şüuruna çevrilən Konfutsi dəyərləri standart kimi qəbul edilir. Buna görə də demək olar

ki, Konfutsiçiliyin dəyər yönümlü olması ümumilikdə Çin ənənəvi mədəniyyətinin əsas dəyər prioritetini təmsil edir. Konfutsiçilik özünü yetişdirməyə diqqət yetirir, etika və əxlaqa önəm verir. Fərdlərarası münasibətlər beş əxlaqa əsaslanır və bu sahədə müəyyən normalar mövcuddur. Həqiqi siyasət məsələsində Konfutsiçilik həm hökmdardan, həm də idarə olunandan öhdəlik götürməyi tələb edir. Konfutsi öz təliminin təməl daşlarından biri olan ideal insan anlayışını başlanğıc nöqtəsi kimi götürərək ideal idarəçi və ideal cəmiyyət yaratmağı qarşısına məqsəd qoy- muşdur. Konfutsi hökmdarların “ideal insanlar” olmasını xüsusi olaraq istəyirdi. “Çində fəlsəfi fikrin inkişafında Konfutsinin fəlsəfi baxışlarının çox böyük rolu olmuşdur. Lakin daoçuluq mövqelərindən çıxış edən müdriklər Konfutsini və onun nəzəri baxışlarını tənqid edir və qeyd edirdilər ki, Konfutsi normalarına ancaq “Gö-yün aстанası”nın xaos vəziyyətində olduğu və ya Daonun itirildiyi təqdirdə riayət etmək olar” [4, s.29].

Konfutsi məktəbində dörd fənn tədris edilirdi. Bunlar dil, əxlaq, siyasət və ədəbiyyat idi. Əlli yaşında Konfutsi Lou sülaləsinin görkəmli siyasi xadiminə çevrildi. Lakin o, saray ətrafında siyasətçilərin böhtanları üzündən on üç il ölkəni dolaşmağa məcbur olub. Biz Konfutsinin təlimlərini onun şagirdləri tərəfindən yazılmış “Lun yuy” (“Söhbətlər və mülahizələr”) əsərindən öyrənirik. Bu əsər Konfutsinin fikir və ideyalarını, prinsiplərini və mülahizələrini ehtiva edir. Konfutsiçiliyin özəlliyi ondadır ki, o, əxlaqi məsələlərə üstünlük verir. İnsan pis doğulmur, onu həm yaxşı, həm də pis edən mühitidir. Konfutsi də dövləti böyük bir ailə kimi təsvir etmişdir. Onun təlimləri, ümumiyyətlə, hakim təbəqənin mənafeyini müdafiə etdi, köləliyə yol vermədi və uzun illər dövlətin rəsmi ideologiyasına çevrildi və Çində ictimai həyatın bütün sahələrinə təsir etdi. Konfutsinin ölümündən sonra onun təlimləri səkkiz hissəyə bölündü. Onlardan ən mühümləri Menq-tzitzunun idealist məktəbi və Xun-tzının materialist məktəbidir. Hər iki istiqamət Konfutsinin şagirdləri Menq və Xunun adını daşıyır. Menq Tzi nəinki Konfutsi təlimlərini toplayıb sistemləşdirdi, həm də yeni ideyalar əlavə etdi. “Konfutsinin etik-siyasi təlimində əsas prinsiplər “Jen (insanpərvərlik, insanlıq) və “li” (normalar, əxlaq qaydaları) tərbiyə və təlimlə ən sıx şəkildə bağlıdır. 2500 illik tarixi olan Konfutsi təliminin əbədiyaşarlığının əsas səbəbi də bundan qaynaqlanır” [2]. Konfutsi insanları humanist münasibətlərə çağırırdı, ona görə də Konfutsiçiliyin təbliğatı ailədə və əmək kollektivlərində sülhü təmin etmək məqsədi daşıyır. Eyni zamanda, əsrlər boyu konfutsiçilik insanlar, cəmiyyət və təbiət münasibətləri, dövlətlərarası münasibətlər üçün kifayət qədər ahəngdar etik prinsiplər sisteminə çevrilmişdir.

Taoizm Çində ən mühüm və təsirli fəlsəfi fikirlərdən biridir. Taoizm nəzəriyyəsi əsas ideoloji klassiklər kimi Lao-tszi (həmçinin Tao Te Çinq kimi tanınır) və Çjuan

Tszı (həmçinin Nan Hua Jing kimi tanınır) üzərində qurulur. Taoizm fəlakətləri aradan qaldırmaq üçün təbiətlə yola getməyi və ona uyğun davranmağı müdafiə edir. İnsan cəmiyyətindəki problemlərin həll edilə bilməyəcəyinə inanılır. Taoizm həyata və cəmiyyətə baxışdan kosmologiyaya qədər uzanır və “Tao” və “Təbiət” kimi fəlsəfi anlayışları özündə ehtiva edir. Taoizmin bütün nəzəriyyələri Tao-ya əsaslanır. Dao təkcə canlıların mənbəyi deyil, həm də hər şeyin kökü, dünyadakı hər şeyin təbiəti, insanların yaşaması üçün əsas, ölkə və dövlətin idarə edilməsinin mühüm strategiyasıdır. Taoizm insanın taleyinə təbii, aciz münasibət bəsləyir. Taoizm həyata və ölümə sırf təbii münasibət bəsləyir. Taoizm özünün mərkəzi konsepsiyası kimi “Tao Te Çinq”i götürür, lakin Tao Te Çinqdəki bəzi şeylər “Dəyişikliklər Kitabı”nın prinsipləri ilə bağlıdır, ona görə də bu fəlsəfənin “Dəyişikliklər Kitabı”ndan qaynaqlandığını istisna etmək olmaz.

Taoizm fəlsəfəsi Taonun fəaliyyət prinsipinə əsaslanır və təbiəti öz prinsipi kimi qəbul edən “Tao” fəlsəfəsini inkişaf etdirir. Taoizm əsasən, konfutsiçiliyin sosial ideallarını inkar etmir, lakin sosial məsuliyyət münasibəti ilə bağlı mövqe irəli sürmür və daha çox insan muxtariyyətinin münasibətinə və ekzistensial oriyentasiyasına hörmətlə yanaşır. Taoizm insan təbiətinin azadlığına böyük əhəmiyyət verir. Taoizm hesab edir ki, Konfutsinin sosial idealları ağlabatandır, lakin mütləq deyil, ona görə də, əsasən, həlledici sosial ideallar toplusunu irəli sürməyə ehtiyac yoxdur. Taoçu düşüncənin əsasını kainatın mənşəyi və kainatdakı bütün hərəkətləri idarə edən qanun olduğuna inanılan “Tao” təşkil edir. Bu məktəbin nümayəndələri inanırdılar ki, hər şey Taodan doğulur və hər şey Taoya qayıdır. “Daosizmdə iki istiqamət – materialist və idealist istiqamətlər mövcud olmuşdur. Laotszı, Syun-tszı, Van-Çun kimi materialist filosoflar “dao”nu cisimlərin təbii yolu, qanunauyğunluğu hesab edirdilər. İdealist filosof Van Biyə görə “dao” ideal başlanğıc, qeyri-varlıq, Dun Çjunşuya görə isə ilahi yoldur” [1, s.146].

Taoizm “tao” doktrinasına əsaslanan bir dindir – harmoniyaya nail olmaq yoludur. Tao hər şeyin başlanğıcıdır və onun əsas qaydası müqavimət göstərmədən taleyinizi (“həyatın axını”) izləmək və axın ilə getməkdir. Taoizmin əsas postulatı kişi prinsipi “yan” və qadın prinsipi “in” arasında tarazlıq və qarşılıqlı əlaqə prinsipidir. “Tao”nun bütün yolunun əsasında “çi” enerjisi dayanır. “Çi” enerjisinin köməyi ilə insanın bədəni, zehni və ətraf mühiti arasında əlaqə yaratmaq mümkündür ki, bu da bu fəlsəfi təlimin bütün ardıcılarının əsas məqsədidir. Bu gün Taoizm bütün Çində yayılmışdır. Buddizm və Konfutsiçilik kimi Çinin digər dinləri ilə sıx bağlıdır.

Moist məktəbi yüzlərlə təfəkkür məktəbi arasında əsas fraksiyalardan biridir. Bu məktəbin təsisçisi Döyüşən Dövlətlər dövründə yaşayıb, fəaliyyət göstərmiş Mo Di idi. Moistlər ümumbəşəri sevgini, hücum etməməyi, fəzilətlilərə hörməti

və bərabərliyi müdafiə edirdilər. Moist məntiq qədim Çində ilk məntiq sistemi-dir və dünyanın üç əsas klassik məntiq sistemindən biridir. Moist məktəbi - ciddi nizam-intizam və təşkilatçılıq ilə xarakterizə olunurdu. Ənənəvi məktəblərə qarşı çıxmaq cəhdi ilə moistlər humanist (jen) münasibət bəsləyən “ümumbəşəri sevgi və qarşılıqlı fayda” ideyasını irəli sürdülər. “Mo-Tszı bütün bədbəxtliklərin əsasını:

- a) bir dövlətin digərinə hücumunda;
- b) güclülərin gücsüzləri əzməsində;
- c) çoxluğun azlıq tərəfindən qarətində;

d) hakimlərin qəddarlığında və ədalətsizliyində və s. görürdü. Bütün bu bədbəxtliklər ancaq ümumi və qarşılıqlı sevgi əsasında həll edilə bilər” [5, s.41].

Moizm məktəbinin (e.ə. 479-391) banisi Mo Dinin əsas məsələsi ictimai əxlaq idi. Bu məktəbin təlimləri Konfutsi ilə tamamilə ziddiyyət təşkil edirdi. Moizm məktəbi mücərrəd universal məhəbbət üzərində qurulmuşdu. Nəzəri işlə məşğul olmaq boş vaxt keçirmək kimidir. Belə ki, insanların ehtiyac duyduğu fiziki əmək, onun faydalı nəticələri, həyatın harmoniyası cənnət iradəsi ilə tənzimlənir. Sonralar Mo Di-nin davamçıları idrak problemlərinə diqqət yetirir və müəllimlərinin bəyən-mədiyi ontoloji suallara cavab axtarırdılar. “Moistlər belə hesab edirdilər ki, idrak prosesinə səbəbiyyət prosesinə yanaşılan kimi yanaşmaq lazımdır. Şeylərin oxşar-lığı və fərqlərini və onların cinsə görə bölgüsünü aşkar etmək zəruridir” [7, s.128].

Buddizm Çin adət-ənənələrinə və digər dinlərə də böyük təsir göstərmişdir. Buddizm Hindistandan Çinə gətirildikdən sonra Çin xalqı yalnız üç həyat (keçmiş həyat, indiki həyat, gələcək həyat), altı aləm, reinkarnasiya və yaxşı və pisin cəzası anlayışlarına sahib idi. Buddizmdə altı aləmin reinkarnasiyası nəzəriyyəsi var. Bud-dizm səbəbiyyət və reinkarnasiya nəzəriyyəsini, beş əmri və on fəziləti qanun kimi qəbul edir. Buddizm inanır ki, səbəbsiz nəticə və nəticəsiz səbəb yoxdur. Ağıllı var-lıqların əzab çəkməsinin səbəbi cəhalət və altı duyğu toxunuşuna bağlılıqdır ki, bu da sonrakı doğum və ölümlərdə pak və böyük izzatların yığılmasına səbəb olur. Buddizm inanır ki, insan altı aləmdə reinkarnasiya olunduğu müddətcə əzabdan qaça bilməz. Hindistan fəlsəfəsi ilə müqayisədə, Çin fəlsəfəsi ümumiyyətlə insan-larla, hind fəlsəfəsi isə əşyalarla daha çox maraqlanır. Materialist fəlsəfəyə gəlincə, ənənəvi olaraq, hind materialist fəlsəfəsi ilk növbədə tanrılara sitayiş edən dinlərin hərtərəfli tənqidinə əsaslanır və Çin materialist filosofları dinlərin mövcudluğunun maddi həqiqət axtarışına maneə olduğuna inanırlar.

Legizm və ya “Fa-szya” – qanun məktəbinin nümayəndələri hesab edirdilər ki, dövlətdə yaxşı idarəçiliyə nail olmaq üçün Səma İmperiyasının bütün qanunlarına ciddi riayət etmək lazımdır. Qanunların icrasının təminatçısı yalnız mükafat və cə-zalar sistemidir. Beləliklə, qanunçular despotik dövlətin tutarlı modelini yaratmağa

çalışdılar. “Legizmin siyasi doktrinası özünün ən ilkin və ən parlaq ifadəsini Şan vilayəti hökmdarının kitabı adlı traktatda, hərbi doktrinası isə “Sun-tszi” traktatında tapmışdır. “Sun-tszi” traktatının müəllifi Sun-tszi, “Şan vilayəti hökmdarının kitabı”nın müəllifi isə Şan Yan idi. Əgər Quan Çjun legizm praktikasının banisi olmuşdusa, əgər Sun-tszi legizmin hərbi nəzəriyyəsinin yaradıcısı idisə, Şan Yan daha çox legizmin siyasi nəzəriyyəsinin banisi oldu” [6, s.68].

Legizm doktrinası dövlətin həyatında vahid hüquqi qanunun (fa) aliliyi doktrinasına əsaslanır. Qanunun yaradıcısı ancaq avtokratik hökmdar ola bilər. Legizm nəzəriyyəçiləri vahid idarəetmə aparatını təkbəşinə idarə edən hökmdarın qeyri-məhdud səlahiyyəti şəraitində fəaliyyət göstərən despotik dövlətin tutarlı konsepsiyasını yaratdılar. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi ideyasını irəli sürdülər. Orta əsrlərdə dövlət təşkilatının möhkəmləndirilməsinə yönəlmiş islahat layihələrinin müəllifləri dəfələrlə Legist doktrinalara müraciət etmişlər. Bununla belə, ümumiyyətlə, konfutsiçilərin qədim qanunçuluq ideoloqlarına münasibəti mənfi idi. Şan Yan hökumətlə xalq arasındakı münasibəti müharibə edən tərəflər arasında qarşıdurma hesab edirdi. Onun fikrincə, xalq öz hakimiyyətindən güclü olanda dövlət zəifləyir, hakimiyyət öz xalqından güclü olanda ordu da güclü olur. Nümunəvi dövlətdə hökmdarın hakimiyyəti gücə əsaslanır və heç bir qanunla bağlı deyil. Ən kiçik xəta ölümə cəzalandırılmalıdır. Bu cəza praktikası xalqın narazılığını və axmaqlığını aradan qaldırmağa yönəlmiş siyasətlə tamamlanmalı idi.

Ümumiyyətlə, dünya düşüncə tarixində qədim Çin fəlsəfəsi mühüm və orijinal mövqeyə malikdir. Qədim Çin fəlsəfəsində dünya və insan haqqında unikal konsepsiyalar irəli sürülmüşdür. Çin fəlsəfi fikrinin mənşəyi Qədim Yunanıstanda olduğu kimi mifik təfəkkürə gedib çıxır. Qədim Çin fəlsəfəsinin mərkəzi mövzusu təbiətlə harmoniya və insanın kosmosla ümumi əlaqəsi ideyasıdır. Çin filosoflarının fikrincə, hər şeyin əsasını göy, yer və insanı əhatə edən Kainatın üçlüyü təşkil edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ağabəyova Ü. Qədim dövr Uzaq Şərqdə fəlsəfənin təşəkkülü və inkişafı. Dərs vəsaiti. Bakı: “Bakı Universiteti Nəşriyyatı”, 2018, 220 s.
2. Əliyev Y. Qədim Çin filosofu və pedaqoqu – Konfutsi. Azərbaycan müəllimi. - 2010. - 26 noyabr. - S. 20.
3. Hacıyev Z. Fəlsəfə. Ali məktəblər üçün dərslik. “Turan evi” nəşriyyatı, Bakı 2012, 488 səh.
4. İsmayılov N. Fəlsəfə (fəlsəfi fikrin inkişaf tarixi). Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı -2018, 142 səh.
5. Tağıyev Ə. Fəlsəfə (dərs vəsaiti). Bakı, 2012, səh. 385.

6. Skirbekk Q. , Gilye N. Fəlsəfə tarixi: Müasir dünyanın fəlsəfi qaynaqlarına bir baxış. Ali məktəblərin tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı, “ZƏKİ OĞLU” nəşriyyatı, 2007.
7. Şükürov A. Fəlsəfə. II nəşr, (Ali məktəblər üçün dərslik). Elektron kitab, YYSQ - Milli Virtual Kitabxananın e-nəşri N 69 (2011), Bakı - 2011
8. Дайнянь Чжан. Чжунго чжэсюэши (История китайской философии). Пекин: Чжунго да-байкэ цюаньшу чубаньше, 2014. С. 2.

Азад Джафар оглы Джафаров

**ВАЖНЫЕ
АСПЕКТЫ ДРЕВНЕКИТАЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ**

Резюме: китайская философия имеет давнюю историческую традицию, ее истоки восходят к началу 1 тысячелетия до нашей эры. В V-III веках до нашей эры в древнекитайской философии появились такие философские школы, как даосизм (Лао-Цзы и Чжуан-цзы), конфуцианство, школа моизма (Мо-Цзы и его последователи). Однако буддизм также оказал большое влияние на китайские традиции и другие религии.

В целом, в древнекитайской философии выдвигались уникальные понятия о мире и человеке. Истоки китайской философской идеи восходят к мифическому мышлению, как это было в Древней Греции. В статье представлена информация о важных аспектах древнекитайской философии, рассмотрены философские школы конфуцианства, даосизма, Моизма, легизма, а также самобытность буддизма.

Azad Jafar oghlu Jafarov

**MAIN
ASPECTS OF ANCIENT CHINESE PHILOSOPHY**

Summary: Chinese philosophy has a rich history. Its origin dates back to the beginning of the 1st century B.C. In ancient Chinese philosophy were put forward unique concepts about the world and a human. As in the ancient Greece origin of Chinese philosophical idea has its roots in mythical thinking.

Key words: ancient Chinese philosophy, Confucian philosophy, Taoist philosophy, Moism philosophy, Legism philosophy, Buddhism.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 23. 09. 2022

**Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: dosent
Sevinc Şaxhüseynova**